

GLOBALNI I REGIONALNI POREDAK

DRŽAVA POLITIČKIH TRGOVACA, POPULISTA I NEPODNOŠLJIVE LAKOĆE NEODGOVORNOSTI

Svetlana Cenić

novembar 2021.

Slabljene države imaju vrlo ozbiljne implikacije u kontekstu globalnih trendova prema razvoju svetskih tržišta, slobodnom protoku trgovine, smanjenju carinskih i razmenskih barijera, međunarodnom kretanju kapitala i revolucionarnim promenama u informacionoj tehnologiji.

Upravljanje u ovoj zemlji postalo je povezano s rasprostranjenoj korupcijom, zanemarivanjem pravila i zasluga, teškom političkom trgovinom i političkim patronatom.

Celom regionu je potrebna odlučnost donosilaca političkog i zakonodavnog okvira, kampanja za podizanje svesti, te ekonomski i finansijski podsticaji za stimulisanje tranzicije ka cirkularnoj ekonomiji.

Sadržaj

	UVOD	3
I	DRŽAVA POLITIČKIH TRGOVACA	4
II	DRŽAVA POPULISTA	6
III	NEPODNOŠLJIVA LAKOĆA NEODGOVORNOSTI	10
1.	POPULACIJA	12
2.	POLITIKA	13
3.	NEJEDNAKOST	13
4.	DRŽAVNI SEKTOR	14
5.	GEOGRAFIJA	15
6.	INVESTICIJE	15
7.	INFLACIJA	16
8.	VALUTA	16
9.	DUG	16
10.	PUBLICITET	17
IV	EVROPSKA STAZA, DRUM IЛИ MAKADAM?	18
V	REGIONALNE INTEGRACIJE	19
VI	NA KRAJU KAO I NA POČETKU	22

UVOD

Nije ovo tekst kome je jedini cilj da ustanovi kako ništa ne valja. Nije ni tekst da je za sve kriv neko drugi. Ovo je tekst kojem je poruka da stalno prebacivanje na drugog krivicu za neuspeh i čekanje spasitelja znači da živimo u društvu nečijeg "ja" i da ne postoji "mi". Svako poglavlje ukazujući na problem ima u sebi sadržanu i preporuku za onog ko želi da je vidi. Za onoga ko ne želi, može se ispisati i ceo spisak preporuka, a ona/on će i dalje pitati kako i ko će to da uradi. Kad bi krenuo-la od onoga "ja mogu", možda bismo došli i do "mi možemo". Ako se čini suviše pesimističnim, podsetiću na reči filozofa Rogera Scrutona da "za ovu priliku korisniji je portret skrupuloznog optimiste i svrhe za koje upotrebljava svoje pesimističke sklonosti." Odnosno, pesimista uma i optimista volje.

Eli Vizel reče da suprotnost od ljubavi nije mržnja, već ravnodušnost. Jesmo li toliko ravnodušni prema državi u kojoj živimo, pa dopuštamo da bude predmet podsmeha, sažaljenja i plen neodgovornih populista?! A zajedno s njom i ono "ja" i ono "mi". Ne postoji način da se pričinjena šteta izmeri. Košta života, a to se ničim ne da izmeriti. Vreme je za državne!

DRŽAVA POLITIČKIH TRGOVACA

Politička korupcija je trojanski konj, koji podriva javne institucije iznutra međusobno povezanim radnjama. Čak i dobro osmišljene i legitimne institucije mogu skrenuti s puta ako nosioci funkcija svojim ponašanjem ne podupru javnu etiku odgovornosti. Rušenje vladavine prava u zemlji praćeno je upornom erozijom institucija. Uvođenje ljudi u javne usluge kroz stražnja vrata seje seme truleži. Politizacija državnih organa uzela je veliki danak. Podrila je hijerarhijsku strukturu organizacija javnog sektora, narušila nadzornu kontrolu i ovlaštenja, te odgojila nedisciplinu i neefikasnost u redovima funkcionera. Vidljiv je na svakom koraku gubitak moralne oštirine i mali otpor prema nezakonitim pritiscima, posebno onima koji potiču iz političkih centara moći.

Kultura ropstva - poštivanje uputstava koje su im dali nadređeni, a da se ne ocenjuje njihova zakonitost i pristojnost sa stanovišta javnog interesa - prožela je sve od vrha do dna. Sve to nije samo narušilo sposobnost vlasti da provodi svoju politiku, već je dodatno smanjilo njen ugled i kredibilitet u očima ljudi. Korupcija se, poput raka, proširila političkim telom i zahvatila sve delove društva. Korupciju ne karakterišu samo pojedinačni činovi i aberacije, već je postala sistemska, institucionalizovana i duboko ukorenjena. To uleva osećaj očaja i nesigurnosti među ljude i umanjuje težnju ka zajedničkim i konstruktivnim ciljevima.

Korupcija, takođe, negativno utiče na razvoj. S jedne strane, oskudni javni resursi isisavaju se korupcijom, dok se s druge strane privatna ulaganja obeshrabruju u okruženju koje nema transparentnost. Kao takva, korupcija usporava razvoj, smanjenje siromaštva i pružanje javnih usluga. Kako je očito da je korupcija oblik iskorištavanja, ona još jače povređuje slabe i ranjive segmente društva.

Drugi glavni uzrok institucionalnog propadanja je krajnji nedostatak transparentnosti u procesima donošenja odluka u vlasti. Ne samo da se javnost drži u zabludi o birokratskim procedurama, već različita vladina odeljenja također čuvaju informacije pod velom tajne, a inače bi trebalo da budu dostupne u interesu celokupnog formulisanja politike.

Javni funkcioneri kriju informacije ne samo kao deo kulture tajnosti, koja prevladava u vladinim kabinetima, već kao lukavo sredstvo za iskorištavanje njihove neuke i lakoverne klijentele - opšte javnosti i glasača.

Troškovi koordinacije su visoki i plaćamo ih u tako poznatim formama da se obično ne primećuju. Postoje i visoki troškovi za utvrđivanje ko je kompetentan, a ko nije. Oslanjanje na druge (međunarodnu zajednicu, na primer) da pomognu u mapiranju načina na koji svet funkcioniše - zaobilaznje ograničenja naših malih, kratkotrajnih umova - samo je sporadično dobra ideja i ima greške koje je teško otkriti iznutra.

Dizajn institucija je postao proizvod pojedinaca, a ne velikih grupa. Odnosno, na sceni je big man culture¹ ili kultura velikog čoveka. Izraz "veliki čovek", sindrom velikog čoveka i bigmanizam, u kontekstu političkih nauka, odnose se na korumpiranu, autokratsku i često totalitarnu vladavinu državama od strane jedne osobe. Generalno se povezuje s neopatrimonijalnim državama, gde postoji okvir formalnog zakona i uprave, ali je država neformalno zarobljena mrežama patronata. Raspodela službenog plena ima prednost nad formalnim funkcijama države, ozbiljno ograničavajući sposobnost javnih službenika da donose politike od opšteg interesa. Dok se neopatrimonijalizam može smatrati normom u kojoj se moderna država gradi u predindustrijskom kontekstu, nažalost tendencije su pristutne i u samoj Evropi, a ne samo u afričkim zemljama, tamo gde su populistički režimi na sceni. Kultura velikih ljudi, sindrom velikih ljudi ili bigmanizam često se koristi posebno za označavanje dominacije muškaraca sa snažnim diktatorskim tendencijama koji vladaju mnogim afričkim zemljama. Međutim, kao i svaka odgovarajuća kulturna osobina,

¹ Veliki čovek prototip je malanezijskog vođe i ključna je figura u etnografiji Malanezije. On stoji u cebtru kompleksa ekonomskih i političkih struktura, a model Big Man postoji i u Papua Novoj Gvineji, Solomonskim ostrvima i u manjoj meri Vanatu. Veliki čovek, kao politički tip, generalizovan je i proširen izvan Melanezije kako bi etiketirao lidere koji svoje pozicije postižu upuštajući se u razmenu. Antropolozi su uočili, na primer, velike ljudе u holovima Kongresa Sjedinjenih Država, kao i unutar brojnih drugih političkih organizacija širom sveta (videti, na primer, M.A. van Bakel, Private Politics A Multi-Disciplinary Approach to 'Big-Man' Systems, 1986).

njegova manifestacija nije ograničena samo na jedan sloj života, već je uglavnom dominantna, posebno u mnogim državnim institucijama u zemljama u razvoju.

U slučaju Bosne i Hercegovine, predstavljen je samoproglašenim liderima tri konstitutivna naroda, odnosno bigmanizam i kult ličnosti lidera tri vodeće političke partije, nacionalno obojenih i sa pretenzijama da su jedini legitimni predstavnici naroda. Sa njima se pregovara o budućnosti države, reformama i najvažnijim pitanjima stanovnika države sa obrazloženjem they deliver (čitaj: trguju), odnosno oni završavaju posao, jer njihovi sledbenici u parlamentima i institucijama slepo izvršavaju njihove naredbe.

Vreme je da se vrati 'tranzitologija', odnosno da se iznova potvrde, pregledaju, revidiraju i razviju teorije, koncepti i pristupi razumevanju turbulentnih tranzicija u zemljama, koje žele da izađu iz autokratije. U Bosnu i Hercegovinu samo Evropska unija, kao najveći pojedinačni donator sredstava, dala je 3,5 milijardi eura od rata do danas, kroz razne projekte, a Sjedinjene Američke Države i Japan su od kraja rata 1995. do danas osigurale ukupno oko 2,7 milijardi eura za humanitarnu pomoć, obnovu porušene zemlje te ekonomski razvoj i obrazovanje. No sve smo dalje od funkcionalne države, na prvom mestu. Od jednopartijskog sistema odmakli smo u vladavinu tri partie i tri lidera, koji o svemu odlučuju i apsolutni su gospodari svih procesa u državi. Tranzicija je okupila politikologe, sociologe i antropologe, ali ne i stručnjake za bezbednost. Ako ništa drugo, pretnje secesijom, koje dolaze iz Republike Srpske, formiranje entitetskih oružanih snaga (odnosno, ukidanje saglasnosti iz Republike Srpske za formiranje jedinstvenih oružanih snaga iz 2005.) otkriva potrebu da se uzme u obzir bezbednosna dimenzija u tranziciji. Kakva tranzicija može biti ako pretnja nasiljem dominira svakodnevnim životom građana?! Kakav i koji ekonomski napredak građani mogu očekivati?! Kakavu i koju demokratiju??

Nadalje, problem izbora, koji se održavaju svake dve godine, naizmenično lokalni i opšti, direktno je vezan za tri dodatna faktora. Prvi od njih su neverovatno visoki ulozi na pobedu i gubitak u kontekstu u kojem gubitak izbora može ugroziti sumnjivo stečenu imovinu, pa se pribegava stvaranju bezbednosno nesigurne situacije i tenzija. Drugi faktor je korištenje nedozvoljenih sredstava da se utiče na proces ili na ishod (ili oboje) glasanja. Konačno, kritičari izbora i izbornih procesa vide treći faktor u tome što se opozicija guši javnim prozivanjem kao neprijatelja, a ne demokratskog rivala.

DRŽAVA POPULISTA

Talas autoritarnog populizma predstavlja egzistencijalnu prijetnju liberalnom svetskom poretku, demokratiji, otvorenim tržištima, zaštitu manjina, građanskim slobodama i ustavnim kontrolama i ravnotežama. Čak i ako se ne prihvati tako ekstremno gledište, evidentne su pukotine u temeljima sistema. Od Brexita, Evropska unija je izgubila članicu, dok sve veći broj Evropljana gleda na Evropsku uniju sa skepticizmom. Biračima se servira preispitivanje zasluga globalizacije, protekcionizam je u porastu, a napadi na stručnjake i glavne medije su sve češći. Zločin iz mržnje prema imigrantima i manjinama, koji često podstiču populisti, također raste.

Uspon populizma širom sveta bio je brz i sinhronizovan. Njegov uspon postao je očigledniji sa globalnom ekonomskom krizom. Godinu 2010. je obeležio uspon Tea Party pokreta u Sjedinjenim Državama (SAD). Iste godine vlast je preuzeo Viktor Orban u Mađarskoj, zagovarajući paradigmu antiliberalne demokratije. Apel populističkih partija od tada samo raste. Populisti su 2014. godine dobro prošli na izborima za Evropski parlament, osiguravajući prvo mesto u Francuskoj (Nacionalni front) i Stranka nezavisnosti Ujedinjenog Kraljevstva (UKIP). Početkom 2015., čudna koalicija između Sirize, radikalne leve stranke, i Nezavisnih Grka, nacionalističke, krajnje desnice koja podržava teoriju zavere, preuzela je vlast u Grčkoj. Koristeći agresivnu antiinstitucionalnu i antimedijsku retoriku, koalicija je zapretila da će zemlju izvesti iz eurozone. Poljska Partija pravde i zakona je došla na vlast 2015., što je obeležilo početak perioda napada na pravosudni sistem, medije i manjine. Godine 2016. populizam je dostigao svoj vrhunac Bregzitom i izborima Donalda Trampa u SAD-u. Čak i u zemljama u kojima populisti nisu uspeli da preuzmu vlast, znatno su povećali svoju podršku. Čelnica Nacionalnog fronta, Marine Le Pen je 2017. ušla u drugi krug francuskih predsedničkih izbora, a krajnje desna Alternativa za Nemačku (AfD) je po prvi put osvojila mesta u nemačkom Bundestagu. Italija je bila sledeća: 2018. godine desničarska Lega Nord (Severna liga ili Liga Severa), koja se nekada zalagala za otcepljenje severnih regija Italije, formirala je koaliciju s Movimento 5 Stelle (M5S, Pokret pet zvezdica), još jednom populističkom strankom.

Iako su neki populistički lideri pravili pogrešne poteze u tekućoj pandemiji koronavirusa, nejasno je hoće li ovaj neuspeh umanjiti njihovu privlačnost.

Mada je Donald Trump izgubio na američkim predsedničkim izborima 2020., dobio je otprilike 47 posto glasova, što je više glasova u apsolutnom iznosu nego 2016. gosine. Tržišta u razvoju su sledila njihov primer. Pored tradicionalnog levih populista, kao što su pokreti Huga Chaveza i Nicolasa Madura u Venecueli, Rafaela Corree u Ekvadoru i Evo Moralesa u Boliviji, koji su se svi fokusirali na nejednakost i preraspodelu, pojавio se talas autoritarnog krajnje desničarskog populizma, kojeg je u Brazilu predstavljao Jair Bolsonaro i Rodrigo Duterte na Filipinima. Lideri poput Recep Tayyipa Erdogana u Turskoj i Narendra Modi u Indiji se sve više oslanjaju na nacionalizam, napadajući verske i etničke manjine, podmetanjem i/ili zaobilazeњem ustavnih kontrola i ravnoteža.

Pre 2016. akademici su populizmu posvećivali relativno malo pažnje. Kako se populizam širio, tako su se istraživanja ubrzala. Populizam nije lako definisati². Populisti uključuju različite ličnosti (npr. Erdogan, Duterte, Trump, Chavez) koje prihvataju različite ideologije (radikalno-levu i ekstremnu desnicu; procrkvene, poput poljske Partije zakona i pravde, i anticrkvene, poput holandske Partije slobode). Do izbora Donalda Trampa, na primer, izborni populizam je bio na margini političkog sistema Sjedinjenih Američkih Država.

Širom sveta, populizam je raznolik. Neki koriste etničku pripadnost, a drugi se grade na političkim i socioekonomskim kriterijima. Ne može se izdvojiti samo jedna faktor koji uzrokuje populizam, već više faktora, koji se međusobno hrane i dopunjaju. Primer je tzv. kulturna nesigurnost, kao objašnjenje zašto se populizam javlja i u zemljama sa dobrom ekonomskom situacijom. Strah od drugog i drugačijeg, strah od navodnog gubljenja identiteta, rađa teskobe i strahove, a na toj se matrici uspinju populističke partije. Kod sloja

² Eichengreen (2018) opisuje ovo gledište parafrazirajući sudiju Vrhovnog suda SAD Pottera Stewarta u definisanju pornografije: "Znam kada je vidim."

stanovništva za srednjim dohotkom, strah je i od gubitka statusa, a u sloju stanovništva sa nižim dohotkom, strah je za posao i primanja - oni tamo, migranti ili doseljenici oduzeće radno mesto i primanja.

Populisti u Bosni i Hercegovini, ali i svetu, gotovo kao da su sledili ista uputstva: smanjenje nezavisnosti parlamenta; moć nad institucijama koncentrisana u vrhu, odnosno rukama partijskih lidera; rat protiv nepodobnih medija, odnosno onih koji daju prostor kritičarima; stalni napor da se kontroliše civilno društvo; opsada državnih institucija lojalnim sledbenicima i etiketiranje i izopštavanje kritičara. Mora se prihvati neprikosnoveni vođa i njegovi poslušnici, a ostalima se osporava legitimnost, često i na verskoj, etničkoj, kulturnoj ili socioekonomskoj osnovi.

Euroskepticizam ima snažnu vezu sa populizmom, jer je Evropska unija pogodan neprijatelj, kojeg se može nekažnjeno okriviti. Na primer, izjava Milorada Dodika, člana Predsedništva Bosne i Hercegovine i predsednika Saveza nezavisnih socijaldemokrata, na Četvrtom demografskom samitu u Budimpešti 23.09.2021: "Moram reći da sebična evropska politika 'prazni' Balkan koji će se puniti migrantima koji dolaze iz zemalja sa različitim kulturama. Pitam vas da li će za nekoliko decenija Evropljani živeti u Evropi", zatim: "Mi svakako nećemo biti primljeni u EU, pa ja sada ne moram da vam se ulagujem. Evropa mora da promeni svoj pristup. Kako je moguće da je politički nekorektno govoriti da je majka žena, a otac muškarac. Ja to ne mogu da naučim, logika mi ne prihvata. Oni žele da nametnu svoje vrednosti, a ja bježim od toga". Nije potrebno posebno isticati i koliko se ove izjave kose sa načelima scijaldemokratije (ostvarenje, poštovanje, zaštita i unapređenje osnovnih ljudskih prava i sloboda, bez diskriminacije po bilo kojem osnovu), a što u nazivu ima stranka čiji je predsednik.

Ekonomski predlozi i obećanja populista prepuni su nerealnih obećanja i jednostavnih rešenja. Teško je nabrojati sva predizborna obećanja, a kampanja nikada ne prestaje jer su izbori svake dve godine. Dovoljno je reći da Bosna i Hercegovina 26 godina iza rata ima samo 208 kilometara autoputeva, dok nijedan veći infrastrukturni objekat nije sagrađen, osim zgrada za upravu. Recimo, još 2013. godine, a povodom obeležavanja Dana Republike Srpske, prikazan je film o tome kako će Republika Srpska izgledati 2032. godine: kao poljoprivredna sila koja proizvodi autohtonu vrstu jabuke pogačarke i prodaje je širom sveta, zatim i automobil na električni pogon, koji bi se proizvodio u RS-u, a u zavisnosti od potreba služio bi kao dvosed, četverosed i šesterosed; ekološka kuća u obliku elipse i otporna na zemljotresе za kojom će kupci poludeti i u Americi, a u Foči će živeti Belgijanac, koji će u taj grad godišnje dovoditi oko 100.000 turista. Kraj je 2021., pa

stanovništvo em zaboravilo ova obećanja, em ništa videlo nije od toga.

Ili, Bakir Izetbegović, predsednik Stranke demokratske akcije i član Kolegija Doma naroda BiH, na konvenciji stranke 25.05.2018. pred 207 prisutnih predstavio je izbornu platformu pod nazivom "Agenda SDA BiH 2026". Između ostalog, administracija će se do 2026. godine svesti na broj od 35 hiljada uposlenih na svim nivoima, unapređen će biti zdravstveni sistem, dovršena izgradnja autoputeva na trasi Vc, izgrađen autoput Sarajevo-Beograd. Istakao je važnost izgradnje aerodroma u Bihaću, modernizaciju rudnika, izgradnje hidroelektrane Vranduk, povećanja BDP-a, industrijske proizvodnje i izvoza, a sve to će dovesti do povećanje prosečne plate do 1.450 KM i broja zaposlenih do milion. Rekao je da je slogan u SAD-u bio "Yes, we can" i da SDA neće preuzimati tuđe slogane, ali da može reći: "Boga mi i mi iz SDA itekako možemo".

Ostalo je još pet godina da se sve ovo realizuje, a s obzirom da su rudnici u Federaciji Bosne i Hercegovine u dugovima od nekih 900 miliona, da je na trasi Koridora Vc, koji je započet još 2001. godine, od ukupno 335 km izgrađeno u Federaciji BiH 113 km, a radovi u Republici Srpskoj počinju oko Doboja, da je za hidroelektranu Vranduk nekoliko puta postavljan kamen-temeljac i na kraju se potpuno odustalo, da administracija i dalje raste, da se ne zna kada će aerodrom u Bihaću, da je zdravstveni sistem pokazao sve svoje manjkavosti u pandemiji, itd, za očekivati je ista obećanja na nekoj novoj konvenciji stranke.

Dragan Čović, predsednik Hrvatske demokratse zajednice i član kolegija Doma naroda Bosne i Hercegovine, bavi se najviše izbornim zakonom i ugroženošću Hrvata, ma šta to značilo, a ekonomijom tako da nikakvih preciznih planova nema, pa se rezultati ne mogu ni meriti. Uglavnom je maglovito, ali da deluje ozbiljno i zabrinuto. Tako je, na primer, aprila 2020, u jeku pandemije, organizovan video-sastanak partije, na kojem je istaknuto da: "Predložene mjere moraju podrazumjevati visok stupanj svijesti o trenutku u kome se trenutno nalazimo, sve mora biti usmjereno na oživljavanje posrnuлог gospodarstva. Također, naglašeno je kako se mora biti u svakodnevnoj komunikaciji s ljudima na terenu, kao i gospodarstvenicima te slušati njihove prijedloge i zamolbe, a onda u koordinaciji donositi odredene mjere. Plan oporavka mora biti sveobuhvatan te sadržavati konkretene mjere pomoći malim obrtima, malim, srednjim i velikim preduzećima, te je potrebno uskladiti i zakonske smjernice i odluke kako bi se u punini oživjelo gospodarstvo nakon krize. Ključno je ublažiti posljedice pada javnih prihoda, održati fiskalnu stabilnost Bosne i Hercegovine te povećati potpore

gospodarstvu, oblasti zdravstva i socijalna davanja zaključeno je." Šta god to značilo.

Šta je zajedničko ekononskim predlozima populista u Evropi? U početku je glavni navodni motiv borba protiv elita, bilo da su one u oblasti politike ili ekonomije, a te neke elite su nametnule određeni poredak, koji nije u skladu sa "vrednostima" naroda u kojeg se zaklinju. Tu je, naravno, i stalna pretnja od migracija i da će Evropa postati "islamski kalifat", kako je to Salvini nazvao. Primera radi, Milorad Dodik je gostujući na Javnom servisu Radio-televizija Republike Srpske 03.08.2021. izneo niz uvreda na račun Bošnjaka, uporno ih nazivajući muslimanima: "Nema ih dovoljan broj, nemaju dovoljne kapacitete, nemaju u sebi karaktera... Oni nisu državotvorni narod, oni su podanički narod... Ako ste mogli da primite namjesnika (visokog predstavnika međunarodne zajednice op.a)... A njihova radost je iz jednog razloga, a to je patološki i to samo konvertiti na taj način funkcionišu kakvi su muslimani jer su oni konvertovali svoju vjeru u nekom tamo vremenu (...) „Šezdesetih godina prošlog vijeka oni su se ovdje zvali Srbi muhamedanske vjere, pa su onda postali muslimani sa malim 'm' jer je to trebalo Titu jer je pravio odnose sa Nesrvstanim pa da pokaže kako ima dobar odnos sa muslimanima... E onda su oni počeli nešto da se homogenizuju, da bi do 1993. godine kao muslimani, sa malim 'm' na početku, sami sebe proglašili Bošnjacima sa namjerom da termin bude dovoljno intrigantan da integrše i sve Srbe i Hrivate i da se stvori bosanska nacija, bosansko pismo, bosanski jezik..."

Sastanak sa Dragom Čovićem 29.10.2021. započeo je rečima: "Muslimani žele da naprave muslimansku državu." S druge strane, iz redova nekih bošnjačkih partija u Bosni i Hercegovine, može se čuti o Srbima kao genocidnom narodu. Kada je Visoki predstavnik nametnuo izmene Krivičnog zakona, kojima se kažnjava negiranje genocida i veličanje raznih zločina, Stranka nezavisnih socijaldemokrata je sa koalicionim partnerima, čemu se pridružila i opozicija, blokirala rad državnih institucija, pa je Bakir Izetbegović s tim u vezi, 15.10.2021. dao sledeću izjavu: "Ja neću takve riječi izgovoriti, neću nazivati Republiku Srpsku genocidnom tvorevinom, niti ču je dovoditi u pitanje. Ona je utvrđena Dejtonskim sporazumom, ona za mene postoji kao dio Bosne i Hercegovine".

Strah od migracija je praćen i nekad otvorenim, a nekad suptilnim i prečutnim rasizmom i islamofobijom, kao i kritikom različitih manjina, koje se ne uklapaju u ono što populisti vide kao prihvatljivo i poželjno. Kroz gotovo sve populističke partije u Evropi prisutna je ideja o ugroženosti nacionalnog identiteta i čitave zapadne civilizacije, pa je stoga potrebno da se zaštитimo na različite načine.

Nerealna ekonomska obećanja i, naravno, njihovo neizvršenje, gotovo uvek je najlakše "prodati" ukoliko su praćena jakim ideoškim i retoričkim narativom, a to populističke partije konstantno koriste. U ekonomskim programima je, uglavnom, problematičan spoj nespojivog - protekcionizam, veliki državni izdaci za socijalne programe, najčešće loše ciljane, stalno rastuća administracija zajedno sa niskim porezima, a visokim opterećenjem na rad u slučaju Bosne i Hercegovine.

Populizam u Bosni Hercegovini je svojstven i partijama u vlasti i opoziciji. Ekonomska kriza je permanentna, te nema potrebe da se koristi situaciju egzistencijalne ugroženosti, a populizam je opšte mesto i stalno stanje političkog spektra još od prvih višestранačkih izbora 1990. godine kada se nacionalizam sreo sa populizmom.

Ukoliko posmatramo govore i nastupe, osim velikih i nerealnih obećanja, ne posvećuje se pažnja ekonomskim predlozima. Utisak je da je ekonomija na periferiji interesovanja, a mnogo više pažnje se posvećuje migraciji, zaštiti nacionalnog identiteta, porodičnih vrednosti, tradicije i slično. Nedostatak koherentne ekonomske politike najveći je problem populista. Postavlja se pitanje koliko je ekonomija važna biračima u trenutku glasanja. Zaključuje se da je ključno za uspeh neke populističke partije da identificiše kako se birači osećaju povodom neke politike i da zatim ta osećanja artikulišu kroz politički program, a da je manje bitno i u drugom planu šta su konkretni predlozi.

Kako prepoznati populističku partiju ili populistu?

- Imaju neprijatelje, a ne demokratske rivale. Svoje oponente na političkom tržištu predstavljaju kao izdajnike i neprijatelje, a ne kao konkurenčiju.
- "Udaraju" na emocije. Prioritet su emocije nad argumentima.
- Autokratski stil uprave i u partiji i u državi. Voda se pita, ostali slede.
- Avtari patriotizma! Nema većih patriota od vođe i njegovih sledbenika Ostali su izdajnici roda i nepatriote. Uz to obavezno ide forisranje ljubavi vođe i naroda, s tim da imamo očeve nacije, svako svoje, i narod kao decu. Obavezno je povremeno izbacivanje vesti da je otac nacije, odnosno vođa ugrožen, da je pripreman atentat ili neka zavera.
- Imaju strategiju čiji je cilj da lomi sistem institucija i polarizuje društvo na antagonističke celine. Recimo, u Bosni i Hercegovini, sastavljenoj iz dva entiteta, prvo se polarizuje na nivou države na etničkoj osnovi, a onda unutar entiteta na one legitimne, prave i jedine naspram izdajnika i nelegitimnih.

- Identifikovanje sa mitovima - od mitova o ugroženom oslobođilačkom i pravdoljubivom narodu do predstavljanja falsifikovanih istorijskih događaja. U Bosni i Hercegovini nije neizvesna samo budućnost, već i prošlost.

- Često neprikladan i vulgaran rečni, jezik ulice, govor mržnje.

- Telepopulizam! Bitno je da se vođa, na prvom mestu, sve više vidi, da je uvek u centru pažnje, bez obzira šta govor i koliko to bilo kontradiktorno, agresivno, patetično ili nerazumljivo.

- Rat protiv nepodnih medija i pravljenje "svojih", odnosno stavljanje pod kontrolu čak i delova javnog servisa.

- Stvaranje klijentelističke mreže. Zna se ko je podoban da dobije tender, posao, neku finansijsku pomoć ili da mu se napravi put do vikendice.

- Odsustvo svake odgovornosti i uzajamne kontrole.

- Stalno povećanje javne potrošnje i javne uprave.

- Diskreciono korištenje zakona, a u istražnim i pravosudnim institucijama rade lojalni sledbenici.

- Izbori treba da budu plebiscitarna podrška predsednicima, odnosno vođama. Vođe su stalno u kampanji!

- Za razliku od liberalnog modela, koji je štitio pluralizam, populisti "narod" poimaju kao organsku i homogenu celinu, koja deli jedan interes i identitet otelotvoren u vođi. Populistička polarizacija svodi demokratiju na plebiscitarne aklamacije vođa.

Mounk³ predlaže fokusiranje na sledeća tri rešenja: (i) pripitomljavanje nacionalizma, (ii) "popravljanje" ekonomije, (iii) obnavljanje vere u građansko. Ovo su, naravno, vrlo opšte preporuke. Što se tiče konkretnih mera, istraživanja o uzrocima populizma impliciraju da vlade treba da obezbede bolje ciljane mreže socijalne sigurnosti, borbu protiv korupcije, borbu protiv izbegavanja poreza i utaje poreza.

Vlade bi, takođe, trebalo da se bore protiv zloupotrebe tržišne moći - filozofije da „pobednik uzima sve“.

³ Mounk, Yascha. 2018. The People Vs. Democracy: Why Our Freedom Is in Danger and How to Save It. Harvard University Press.

III

NEPODNOŠLJIVA LAKOĆA NEODGOVORNOSTI

Bosna i Hercegovina, ovakva, dete je Daytonskog mirovnog sporazuma. Nikada odraslo. Dete pod potkroviteljstvom ili patronatom kao političko biće uživa neku vrstu odgodjene slobode.

Glavni razlog zašto bi svet trebao da brine o neuspehu države je zato što je zarazan.

Obim i efekti neuspeha države bili su ključni faktori u razumevanju globalne politike dvadeset prvog vijeka. Broj država se skoro učetvorostručio od kraja Drugog svetskog rata. Jasno je da je neuspeh države fenomen nakon Drugog svetskog rata.

Vlada SAD-a je 1994. godine osnovala Državnu radnu grupu za neuspeh (SFTF- State Failure Task Force) - sada nazvanu Radna grupa za političku nestabilnost (PITF- Political Instability Task Force).

Zapravo, poslednjih godina krhkost, odnosno nestabilnost država se povećala globalno, a migraciona kriza u Evropi, između ostalih pitanja, doveli su do toga da se zapadne vlade ponovo fokusiraju na krhke države (OECD 2018)⁴. Pitanje kako najbolje pomoći zemljama koje su hronično nestabilne posmatrano je kroz različite prizme u proteklih nekoliko decenija. Postalo je jasno iz zapadnih iskustava u izgradnji države i mira da ne postoji univerzalni recept. Nameće se pitanje zašto neke intervencije dobro funkcionišu, poboljšavajući društvene, ekonomski i političke ishode u ciljnoj državi, dok drugi propadaju beznadežno? Zemlje donatori su se okrenule sagledavanju lokalnog konteksta pri dizajniranju strategija intervencije. Na primer, deset „Principa krhkih država“ („Fragile States Principles“) usvojenih u Busanu 2007. godine započelo je izgradnju okvira za smernice o tome kako etički i efikasno „raditi“ na razvoju i bezbednosti u krhkim državama. U skladu s tim, G7+ grupa za krhke države formirana je sa ciljem sprečavanja sukoba, olakšavanja izgradnje države i smanjenje siromaštva kroz inovativne razvojne strategije, uključujući i one koje će biti prioritet u razvojnom planu nakon

⁴ States of Fragility 2018. OECD Publishing, Paris, https://www.oecd.org/dac/conflict-fragilityresilience/docs/OECD%20Highlights%20documents_web.pdf

2015. godine. Godine 2011. godine, G7+ je usvojila smernice „New Deal for Engagement in Fragile States“, a potpisalo je 40 zemalja, uključujući Kanadu (Nussbaum, Zorbas i Koros 2012).⁵

„New Deal“ se sastoji od pet ciljeva izgradnje mira i izgradnje države (OECD 2012):⁶

1. Legitimna i inkluzivna politika: Poticati inkluzivna politička rešenja i rešavanje sukoba;
2. Sigurnost: Uspostaviti i ojačati sigurnost ljudi;
3. Pravda: Rešavanje problema nepravde i povećanje pristupa ljudi pravdi;
4. Ekonomski temelji: Stvaranje radnih mesta i povećanje sredstava za život;
5. Prihodi i usluge: Upravljanje prihodima i građenje kapaciteta za odgovorno i pošteno pružanje usluga.

Iako ovi ciljevi izgledaju dobromerni, i danas je neizvesno da li mogu i hoće da budu implementirani u praksi, jer je dostupnost podataka i dalje slaba čak i godinama nakon što su postavljene ove politike. Slaba dostupnost podataka je, nažalost, karakteristika rada sa nefunkcionalnim državama, jer prikupljanje i obrada podataka nailazi na mnoge barijere, kao i tokom procesa validacije i izveštavanja.

Postaje evidentno da su mnogi zahvati, posebno u Bosni i Hercegovini, zanemarili činjenicu da je Bosna i Hercegovina na površini nestabilna, ali sa vrlo stabilnim sistemom korupcije, „crnog tržišta“ i odnosa pokrovitelj - klijent.

U dokumentu pripremljenom za konferenciju „WHY STATES FAIL AND HOW TO RESUSCITATE THEM“ JANUARY 19-21 2001, Davis Carment⁷ navodi: „Ako uzmemo u obzir Bosnu, kad god su zapadni lideri

⁵ https://www.researchgate.net/publication/262825467_NEW DEAL_for_Engagement_in_Fragile_States

⁶ Building Blocks to Prosperity: The Peacebuilding and Statebuilding Goals. <http://www.oecd.org/dac/HLM%20one%20page%20PSGs.pdf>

⁷ <https://carleton.ca/cifp/wp-content/uploads/1018-1.pdf>, strana 16

postavili dugotrajnu i stabilnu pretnju odmazdom podržanu ultimatumima, rokovima i jasnom posvećenosti kažnjavanju, kredibilitet je bio visok i prinudan, diplomacija je radila. Blage pretnje su, s druge strane, promovisale nasilje.”

Jedan koristan okvir za razumevanje interakcije između domaćih i međunarodnih aktera, posebno kad je u pitanju analiza razloga intervencije, jeste da se sve posmatra kroz prizmu igre na dva nivoa - unutar domaćih i u kontaktu sa međunarodnim. Na nacionalnom nivou, domaći igrači teže da zadrže svoje interese i vlast, a u odnosima sa međunarodnim da simuliraju predanost integracijama i da zadrže podršku i dobre odnose sa međunarodnim predstavnicima. Igra koju građani Bosne i Hercegovine gledaju decenijama, dok se istovremeno najvažnije odluke donose na zatvorenim sastancima trojice lidera, trojice samozvanih nacionalnih vođa, sa ključnim međunarodnim predstavnicima i donosiocima odluka, ali i donosiocima para.

Da li je Bosna i Hercegovina nefunkcionalna, krvaka ili neuspšna država, ili je sve to zajedno, predmet je diskusije. Ono što nije predmet diskusije i što je vidljivo za zemlju koja je visoko na lestvici korumpiranih država, siromašnih država, lestvici država organizovanog kriminala to je da država neodgovorne vlasti i neodgovornih politika - prvenstveno domaćih, a onda u sadejstvu i međunarodnih pod čijim patronatom se rade reforme, od kojih se uzimaju krediti i donacije i sa kojima se dogovara o svim ključnim koracima.

“Konstatujući pad BiH za 11 mesta, Indeks BiH rangira na 111. mjesto od 180 država, sa ocjenom 35, što je ujedno i najlošija ocjena od 2012., kada je BiH bila rangirana na 72. mjestu sa ocjenom 42”, objavio je Transparency International u BiH za 2020. godinu. Prema Indeksu percepcije korupcije, BiH je najlošije pozicionirana država u regionu Zapadnog Balkana i deli mesto sa Severnom Makedonijom. Od zemalja regionala, najbolje je pozicionirana Slovenija sa ocjenom 60, iza nje su Hrvatska, Crna Gora, Srbija i Kosovo.

Bosna i Hercegovina zauzima 49. mesto od 193 zemlje članice Ujedinjenih nacija po zastupljenosti organizovanog kriminala, dok je među 44 evropske zemlje peta na listi - podaci su to Globalnog indeksa organizovanog kriminala za 2020. godinu. Pozicionirana na 49. mesto sa 5,89 indeksnih poena, Srbija je na 33. mjestu i prva od evropskih zemalja na ovoj listi. Crna Gora je zauzela 45. poziciju, Severna Makedonija je na 74. mjestu, Hrvatska 85, a Slovenija 132.⁸

Bosna i Hercegovina je peta najsirošnija zemlja u Evropi sa bruto domaćim proizvodom po stanovniku od 5.674 američkih dolara.⁹

Što se tiče potrošnje po stanovniku¹⁰, Bosna i Hercegovina (43) je na začelju sa Albanijom.

Indeks krvkih država (FSI- Fragile State Index)¹¹, koji radi The Fund for Peace (FFP), važno je sredstvo za ukazivanje ne samo na uobičajene pritiske, koje sve države doživljavaju, već i za identifikaciju onih koji nadmašuju kapacitet države da upravlja tim pritiscima. Indeks daje procenu političkog rizika i rano upozorenje na sukobe kreatorima politike i javnosti. Bosna i Hercegovina je na 77. mestu 2021. godine od ukupno 180 zemalja. U 2020. godini bila je na 84. mestu, što znači da rapidno nazaduje. Na prvom mestu je, kao najkrhkija država, Jemen, a na zadnjem, kao najstabilnija, Finska.

Bosna i Hercegovina je najkrhkija država u regiji i poređenja radi, Slovenija je na 163. mestu, Hrvatska na 138, Crna Gora 120, Albanija 119, Severna Makedonija 108. mestu i Srbija na 101. mestu.

Indeks krvkih država zasnovan je na okviru za procenu sukoba – poznatom kao “CAST” – koji je razvio The Fund for Peace pre skoro četvrt veka za procenu ranjivosti država i mogućnost kolapsa. CAST okvir je prvo bitno dizajniran da izmeri ovu ranjivost i proceni kako bi ona mogla uticati na projekte na terenu, a široko ga koriste kreatori politike, praktičari na terenu i mreža lokalnih zajednica. Metodologija koristi i kvalitativne i kvantitativne indikatore, oslanja se na podatke iz javnih izvora i daje rezultate koji se mogu kvantifikovati. Dvanaest indikatora rizika od sukoba koristi se za merenje stanja države u bilo kojem trenutku. Indikatori pružaju podatke koji se može meriti u odnosu na druge u vremenskoj seriji kako bi se utvrdilo da li se uslovi poboljšavaju ili pogoršavaju. Tri primarna toka podataka — kvantitativna, kvalitativna i stručna validacija — su triangulisani i podvrgnuti kritičkom pregledu kako bi se dobili konačni rezultati. Svake godine se analiziraju milioni dokumenata, a primenom visokospecijalizovanih parametara pretraživanja, rezultati se raspoređuju za svaku zemlju na osnovu dvanaest ključnih političkih, društvenih i ekonomskih indikatora i preko 100 podindikatora, koji su rezultat višegodišnjeg stručnog društvenog istraživanja.

Da li je negde objavljen ovako porazan podatak? Da li se neko zabrinuo među političkom elitom? Ne, kao što

⁹ worldpopulationreview.com

¹⁰ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=GDP_per_capita,_consumption_per_capita_and_price_level_indices

¹¹ <https://fragilestatesindex.org/indicators/>

nikoga nije zabrinuo podatak o lošem globalnom indeksu demokratije¹², gde je Bosna i Hercegovina u grupi zemalja sa hibridnim režimima, zajedno sa Crnom Gorom i Severnom Makedonijom, dok su Slovenija, Hrvatska, Srbija i Albanija svrstane su u kategoriju "manjkavih demokratija". Slovenija je na 35. mestu, Hrvatska na 59. mestu, Srbija 66, Albanija 71, Severna Makedonija 78, Crna Gora 81 i BiH na 101. mestu. Bosna i Hercegovina je i ovde najgora.

Hibridni režim je mešoviti tip režima, često nastao kao ishod nedovršene tranzicije iz autoritarnog sistema u demokratiju, te kao takav kombinuje karakteristike demokratije i autoritarizma. U takvima sistemima, proceduralno se ispunjavaju mnogi od formalnih kriterijuma demokratije: postoje zakoni, institucije, procedure, prava i slobode. U praksi se ne poštuju.

Uostalom, podaci iz septembra¹³ kažu da je Bosna i Hercegovina izbila na prvo mesto po smrtnosti u Evropi po smrtnosti od koronavirusa na milion stanovnika. Bosna i Hercegovina beleži 3.134 smrtna slučaja na milion stanovnika, više od Mađarske na drugom mestu, sa 3.128 smrtna slučaja. Na globalnoj svetskoj listi ispred Bosne i Hercegovine je samo Peru, sa 5.934 smrtna slučaja na milion stanovnika. Vladajuća struktura nije primenila dodatne mere, niti bar iskazala zabrinutost.

Uspešnost države se može meriti po deset¹⁴ kriterija, kako ih je naveo Ruchir Sharma, indijski investitor i menadžer fondova, glavni globalni strateg i šef tima Morgan Stanley Investment Management, sa portfoliom pod njegovom direktnom upravom vrednosti od 20 miljardi dolara. Poređenja radi, bruto domaći proizvod Bosne i Hercegovine je u 2020. godini iznosio 19,79 miljardi dolara.

Ti kriteriji pokazuju zašto uspešne nacije prihvataju robote i imigrante, preferiraju demokratske vođe u odnosu na autokrate, biraju harizmatične reformatore u odnosu na tehnokrate i ne obraćaju pažnju na debatu o velikoj i maloj vladi. Objasnjavaju i kako pažljivo čitanje Forbesovih lista milijardera može ponuditi najjasnije upozorenje u realnom vremenu o populističkim pobunama protiv bogatih.

1. POPULACIJA

Za razliku od bilo koje druge sile u ekonomiji, rast stanovništva je funkcija samo nekoliko faktora – plodnosti, dugovečnosti i imigracije – koji se mogu meriti s velikom preciznošću. Pad stope rasta radno sposobnog stanovništva od jedan posto će umanjiti ekonomski rast za oko jedan procentni poen, što je otprilike priča u poslednjih petnaest godina. Dobra demografska slika je često neophodan uslov za brzi rast, ali ne jedini. "Dividenda" se isplati samo ako politički lideri stvore okruženje neophodno za privlačenje investicija i stvaranje radnih mesta.

Podaci sugerisu da je brz rast bruto domaćeg proizvoda malo verovatan u zemljama sa smanjenom populacijom, što je sve češće. Početkom 1980-ih postojale su dve zemlje sa opadajućom populacijom radno sposobnog stanovništva: ratom razorenja Sirija i Afganistan. U 2019. bilo ih je četrdeset i šest, uključujući velike sile poput Kine i Rusije, a taj broj je na putu da se udvostruči do sredine veka. Prema Sharminoj računici, Nemačka bi morala prihvatiti 1,5 miliona imigranata godišnje, svake godine do 2030, kako bi održala trenutni odnos radno sposobnog stanovništva prema penzionerima. Ali, nema smisla izračunavati uticaj imigranata na ekonomiju bez ukalkulisanja verovatnoće političkog otpora.

Kada je novinar pitao ekonomistu nobelovcu Daniela Kahnemana o pretnji koju roboti predstavljaju za zapošljavanje u Kini, odgovorio je: "Jednostavno ne shvatate. U Kini će roboti doći na vreme kako bi spasili ekonomiju od pada stanovništva." Peking to očigledno shvata i sada subvencionise industrijsku automatizaciju.

Da bi se procenili da li populacioni trendovi teraju naciju/narod/stanovništvo da raste ili pada, prvo je potrebno pogledati rast procenta radno sposobnog stanovništva, koji postavlja osnovu za brzinu rasta ekonomije.

Demografska situacija u BiH je sve lošija. Veliki demografski gubitak desio se u toku rata, a onda je došlo i do pogoršanje starosne strukture. Stopa rađanja, koja je u BiH pre 1992. bila veća od proseka EU, u periodu 1996-2016. je u opadanju i danas je niža od proseka zemalja EU i Zapadnog Balkana. Tako je 1996. učešće dece u ukupnom stanovništvu bilo 22 posto, da bi 2016. palo na 16 posto¹⁵. U prvih devet meseci u 2018. godini, novorođenih u BiH je bilo 21.006, a umrlih 27.182, što je negativni prirodni priraštaj od 6.176 sa pravom nazvan "belom kugom". U 2017. godini, negativni prirodni priraštaj bio je 7.792 tako da se za period posle popisa 2013-2018. može proceniti da je negativni prirodni priraštaj bio oko 35.000. Poređenja

¹² <https://www.economist.com/graphic-detail/2021/02/02/global-democracy-has-a-very-bad-year>

¹³ <https://www.worldometers.info/coronavirus/>

¹⁴ The 10 Rules of Successful Nations, Sharma, Ruchir

W.W. Norton & Company, 2020, previous edition published under the title The rise and Fall of nations: Forces to Change in the Post-Crises World, 2016

¹⁵ Podaci Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine

radi u BiH je u 2017. rođeno 40.000 dece manje nego 1990. godine. Prema preliminarnim podacima iz prve polovine 2021, razlika između broja umrlih i novorođenih će još više rasti u odnosu na rekordno crnu 2020. godinu. Očekuje se je da će do kraja godine Bosna i Hercegovina imati i za 25.000 više umrlih nego rođenih.

U periodu školska 2013/14 - 2017/18 godina, broj srednjoškolaca se smanjio za čak 3220, a do 2020/2021 porazna brojka od 46.166 srednjoškolaca manje za devet godina!

Istovremeno proces odlaska iz zemlje značajno se povećao poslednjih godina. Prema procenama, BiH je u pet poslednjih godina napustilo preko 173.000 stanovnika, a razlozi više nisu samo nezaposlenost i loš materijalni status. Bosnu i Hercegovinu napuštaju cele porodice. Prema podacima Unije za održivi povratak i integracije BiH, u prvih šest meseci 2021. državu je napustilo oko 81.000 osoba. Prema podacima iste organizacije, u razdoblju od 2013. godine do danas, na osnovu podataka iz mesnih zajednica, lokalnih vlasti, nevladinih organizacija, socijalnih službi, Medžlisa Islamske zajednice i terenskih saradnika, državu je napustilo oko 400.000 građana. Mladi od 18 do 30 godina čine 45 posto ukupnog broja. Podaci Eurostata, zaključno s 2019. godinom, kažu da je 444.957 bh. državljana imalo aktivnu dozvolu za stalni boravak u jednoj od članica EU.

Ko će raditi i zaradivati za otplate dugova, za penzije i za izdržavanje svakim danom veće javne uprave, ne zna se.

2. POLITIKA

Uspešni narodi se okupljaju iza reformatora. U krugu političkog života kriza tera naciju na reformu, reforma vodi u dobra vremena, a dobra vremena podstiču aroganciju, koja vodi u novu krizu.

Uspešne nacije svoju političku težinu stavljaju iza reformatora, često novog na funkciji. Veća je verovatnost da će uraditi promene na bolje kada su u ranoj fazi političkog kruga. Na kraju tog političkog ciklusa, oni će se najverovatnije promeniti na gore u vremenima procvata i uljuljkanju u njemu, kada stanovništvo tone u samozadovoljstvo, prihvatajući starijeg lidera, zaboravljajući da je u konkurentnom svetu potreba za reformama stalna. Najpovoljniji trenutak je dolazak pravog reformatora, u pravo vreme. Postoje izuzeci – Lee Kuan Yew je upravljao Singapurom više od tri decenije i činilo se da nikada nije gubio energiju za reforme – ali opšti obrazac ostaje. Na kraju, kako je rekao američki eseista Ralph Waldo Emerson, svaki heroj postaje dosadan. Demagozi, koji vešto kombinuju populizam i nacionalizam,

mogu da budu politički uspešni, ali imaju tendenciju da budu pogubni za ekonomiju.

“Tokom poslednje tri decenije, bilo je 124 slučaja u kojima je jedna nacija ostvarila rast BDP-a brži od 5 posto tokom cele decenije, a 64 zemlje u tim periodima rasta bile su pod vlašću demokratskog režima, 60 pod autoritarnim režimom. Generalno, manje je verovatno da će autokrate proizvesti duži niz snažnog rasta. Autoritarni sistemi, takođe, imaju očigledne ekonomske slabosti. Budući da se najviši lider ne suočava sa opozicijom na glasačkoj kutiji, opasnost od ustajalog režima je velika. Kao što je stručnjak za razvoj Univerziteta New York William Easterly istakao, za svaki duži niz godina od 10 posto rasta koji je proizveo autokrata poput Deng Xiaopinga, postojalo je nekoliko dugih perioda stagnacije pod Castrom na Kubi, Kimom u Severnoj Koreji ili Mugabeu u Zimbabveu.”¹⁶

Svaka velika ekonomija koja je doživela rast prosečnog prihoda na više od 10.000 dolara je demokratija. Kina, sa prosečnim prihodom koji se približava 10.000 dolara, pokušava da postane velika, bogata autokratija, ali bila bi prva takva. Ko želi države, čije stanovništvo može postojano da raste i prerasta u bogatiju klasu, ne bi trebao da se klade na autokrate.

3. NEJEDNAKOST

Rastuća nejednakost bogatstva je sve veća pretnja društvenoj stabilnosti i ekonomskom rastu.

Politička kultura u kojoj zvaničnici postaju samozadovoljni nakon dugog perioda na vlasti, te ekonomski sistem u kojem su glomazna ili nepostojeća pravila, otvaraju vrata koruptivnom ponašanju.

Zdrava ekonomija treba evoluirajuću grupu produktivnih industrijalaca, a ne fiksnu grupu korumpiranih tajkuna. Kreativna destrukcija pokreće rast u kapitalističkom društvu, a budući da novoobogaćeni milioneri i milijarderi dobijaju više od statusa quo, neprijatelji su šireg prosperiteta.

“Zajednička mjera nejednakosti je Ginijev koeficijent koji mjeri proporcionalnu distribuciju prihoda. Za BiH je 2015 (posljednja izračunata vrijednost) bilo 3.3. na sredini liste zemalja regionala. U periodu 1985 do 2005 povećavale su se nejednakosti u BiH. Udio prihoda srednje bogatih 40% je ostao nešto ispod polovine ukupnog nacionalnog prihoda, odnos između gornjih 10% i gornjih 50% doživio je radikalne promjene od 1990. do 2000.

¹⁶ The 10 Rules of Successfu Nations, Sharma, Ruchir W.W. Norton &Company, 2020, previous edition published under the title The rise and Fall of nations: Forces to Chenge in the Post-Crises World, 2016

Niža polovina stanovništva je 1984 primala nešto iznad 29% nacionalnog prihoda a gornjih 10% primalo je nešto iznad 23%. Do 2004. udio donje polovine pao je na 23% dok se udio gornjih 10% popeo na 32%. Od 2011. trend rasta nejednakosti počeo je ponovo rasti. Veoma su prisutne teritorijalne razlike u nejednakosti između entiteta i kantona. (NDHR, 2020, a, str 94-95)

Uvođenje poreza na dodatnu vrijednost nije promijenilo odnos. Opšti je zaključak da ukupni poreski sistem ne doprinosi smanjenju siromaštva i socijalne isključenosti.

Paradoksalno, sistem socijalne zaštite dovodi do nejednakosti (kroz statusno ciljanje korisnika) i teritorijalne razlike u socijalnim transferima.

Siromaštvo i nejednakost, te odsustvo efikasnog sistema socijalne zaštite, poreske i ekonomskе politike koje bi ih smanjile čine zatvoreni krug zamrznutog socijalnog stanja, te prepreku održivom razvoju i uključivanju ljudi u njega.¹⁷

U Bosni i Hercegovini je zadnja anketa o potrošnji stanovništa urađena još 2015. godine. Za novije podatke, naročito posledice pandemije, postoje samo ankete i istraživanja međunarodnih organizacija. Oktobra 2010. godine Procenu posledica COVID-19 na društvo u Bosni i Hercegovini proveli su UNDP i UNICEF¹⁸ na uzorku od 2182 domaćinstva. "Pogoršanu finansijsku situaciju prijavilo je 48,5 % domaćinstava od kojih je 12 % doživjelo značajne poteškoće. Posebno su pogodeni oni koji su se čak i prije pandemije smatrali siromašnjima: 63 % ih smatra da im se situacija pogoršala, od kojih 20% smatra to pogoršanje radikalnim. Studija podcrtava neophodnost pružanja dodatne i koordinirane podrške kako bi se zaštitili najranjiviji ljudi i da bi se sačuvala radna mjesta. Potrebne su posebne mjere podrške za poljoprivrednike, mikro, mala i srednja preduzeća, te za one koji porodice prehranjuju radom u neformalnom sektoru.", rekla je Steliana Nedera, rezidentna predstavnica UNDP-a u BiH.

4. DRŽAVNI SEKTOR

Uspešne države ne govore o malim ili velikim vladama, već optimalnim. Pokušaji vlade/vlada da upravljaju ekonomskim rastom dolaze u mnogim oblicima, ali su tri osnovna trenda: kako se menja nivo državne potrošnje kao ideo u bruto državnom proizvodu, da li će ta potrošnja biti produktivna i koliko vlada ograničava rast u privatnog preduzetništa zloupotrebo državnih kompanija za političke ciljeve.

Političari smatraju državne kompanije mašinama za otvaranje novih radnih mesta, odnosno kao svoje partijske depoe za zbrinjavanje partiskog "kadra" i glasača.

U prosjeku, kako u razvijenim tako i u zemljama u razvoju, poslovi u vladinim i državnim kompanijama iznose oko 23 posto svih zaposlenih, prema podacima Međunarodne organizacije rada (ILO). Vlade iznad te označke su prenaduvane. U istočnoazijskim ekonomijama poznatim po maloj vlasti – Japanu, Južnoj Koreji i Tajvanu – zaposlenje u vladinom sektoru čini manje od 10 posto svih radnih mesta. U velikodušnim državama blagostanja Norveškoj, Švedskoj i Danskoj, vladin sektor čini oko 30 posto svih radnih mesta, a u naftnoj državi Rusiji, ona čini 38 posto. Od krize 2008. Rusija je proširila platni spisak od 400.000 ljudi u Gazpromu, državnom gasnom gigantu. U Kini se državni ideo zaposlenosti procenjuje na oko 30 posto i od 2008. godine je u porastu.

U Bosni i Hercegovini entiteti nemaju ili nije ažuran registar javnih i državnih preduzeća, pa je Međunarodnom monetarnom fondu bilo potrebno više od 18 meseci da dođu do finansijskih izveštaja i podataka za javna i državna preduzeća. U izveštaju¹⁹ se kaže: "SOE²⁰ ostavljaju značajan otisak na privredu, ali veliki broj SOE utiče negativno na makroekonomski učinak, time što unosi distorziju u tržište rada i nameće znatne fiskalne troškove. Oko 80 hiljada radnika zaposleno je u 550 SOE širom svih sektora privrede (oko 11 procenata ukupne zaposlenosti). SOE imaju u vlasništvu 40 procenata svih stalnih sredstava u privredi, a zaslužna su za 10 procenata zbirnog prometa. Međutim, 20 najvećih SOE u pogledu stalnih sredstava i prometa čini oko 80, odnosno 70 procenata ukupnih stalnih sredstava i prometa SOE, respektivno. SOE dovode do distorzije tržišta rada zbog toga što su prosječne plate u njima 40 procenata više nego u privatnim firmama, bez obzira na nižu produktivnost. Zapravo, SOE u BiH imaju treći najveći premiju na plate u regionu (Richmond et al. 2019). Zbirni dugovi SOE iznose oko 26 procenata BDP-a. To uključuje blizu 4 procenta BDP u zakašnjelim neizmirenim obavezama za poreze i socijalne doprinose, što smanjuje poreske prihode i ima negativan uticaj na funkcionisanje sistema socijalnih davanja. Finansijska racio analiza pokazuje da je preko 44 hiljada lica zaposleno u SOE koja se suočavaju sa visokim ili veoma visokim finansijskim rizicima (6 procenata ukupne zaposlenosti). Sektor SOE ne doprinosi dovoljno privredi. U toku perioda od 2015. do 2017. godine, sektor SOE je u prosjeku imao povrat na kapital (ROE) od -0,3 procenata, što ukazuje na to da su vladine investicije u sektor donosile negativne povrate. Sa prosječnim povratom na sredstva (ROA) od -0,2 procenata, sektor SOE ne izvlači vrijednost iz sredstava koja su mu na raspolaganju. Na

¹⁷ Dr Žarko Papić, Institut za bolju i humaniju inkluziju, Sarajevo, oktobar 2021, radni materijal

¹⁸ <https://bosniaberzegovina.un.org/en/96588-social-impact-assessment-covid-19-bosnia-and-herzegovina>

¹⁹ file:///C:/Users/User/Desktop/FES-rad/WPIBA2019201.pdf

²⁰ SOE- state-owned enterprise

primjer, da je povrat na kapital 4 procenta, što je nivo koji odgovara nivou za SOE koja rade sa umjerenim rizikom profitabilnosti, BDP bi bio oko 3 procenta viši; to se može protumačiti kao implicitni oportunitetni trošak održavanja neefikasnog sektora SOE. Visok nivo poluge takođe dovodi do toga da je veoma malo vjerovatno da SOE mogu da smanje nivoe duga bez podrške vlade ili operativnog restrukturiranja radi poboljšanja učinka.”

Pošto ne postoji usaglašena definicija SOE u Bosni i Hercegovini, uključena su preduzeća u kojima bilo koji nivo vlasti (centralni, kantonalni, opštinski) ima direktno ili indirektno više od 50 procenata vlasništva.

“Dok je oko 85 procenata SOE sa krajem 2017. godine bilo solventno, sa pozitivnim kapitalom od oko 1 milijarde EUR, postoji 66 preduzeća koja su nagomilala gubitke u iznosu od 1,6 milijarde EUR, čime su izbrisala vrijednost svog kapitala. Ta preduzeća su tehnički nesolventna, sa negativnim kapitalom koji ukupno iznosi 290 miliona EUR”, kaže su u analizi, kao i “Ukupni neto dug SOE procjenjuje se na nivou od 22 procenta BDP-a. Od ukupnih obaveza SOE trebalo da se oduzmu poreske zakašnjele neizmirene obaveze, kako bi se procijenio neto dug prema drugim sektorima privrede. Šira definicija zaduženosti, kao što je ukupni dug javnog sektora, omogućila bi tačniju procjenu održivosti duga. Imajući u vidu da je dug generalne vlade, uključujući garancije, u 2017. godini iznosio oko 40 procenata BDP-a, ukupni dug javnog sektora mogao bi da iznosi oko 62 procenta BDP-a, u zavisnosti od iznosa unakrsnih dugovanja javnog sektora prema javnom sektoru koji bi trebao biti isključen” te “Gotovo jedna polovina SOE nije likvidna i zahtijeva i eksplicitnu i implicitnu budžetsku podršku.”

Ovakvo upravljanje ekonomijom usporava rast i omogućava opstanak radikalnih populista. Odgovornost za 8,1 milijardi duga javnih i državnih preduzeća na kraju 2017. godine ne postoji, niti se preispituje.

5. GEOGRAFIJA

Budući da je transport čak i veći udeo u troškovima proizvodnje nego plate, lokacija u blizini trgovackih puteva ili kupaca je i dalje kritična za proizvođače robe. Čak se ni uslužne industrije ne rasipaju gde postoji internetska veza. To je posebno došlo do izražaja u ovoj godini, kada su upravo zbog transporta i kanala distribucije cene roba i usluga naglo skočile.

Da bi prevazišla ove probleme, država treba da otvori svoja vrata na tri fronta: da trguje sa svojim susedima, sa svetom i unutar svoje cele teritorije. Prednosti ili nedostaci lokacije mogu se preoblikovati samo dobrim politikama, a ključne rešenja leži i u regionalnim integracijama.

6. INVESTICIJE

Bez ulaganja nema ni para za državu i potrošače. Potrošnja obično predstavlja daleko najveći udeo u privredi – više od polovine. Investicije su mnogo manje, oko 20 posto u bruto domaćem proizvodu u razvijenim ekonomijama, 25 posto u ekonomijama u razvoju.

Najbolji scenario se odvija kada kompanije usmeravaju novac u projekte koji podstiču rast u budućnosti: novu tehnologiju, nove puteve i luke, ili – posebno – nove fabrike. Od tri glavna ekomska sektora — poljoprivrede, usluga i proizvodnje — proizvodnja je bila izlaz iz siromaštva za mnoge zemlje. Čak i danas, kada roboti “prete” (navodnici jer neko mora proizvesti i robote) da zamene ljude na proizvodnoj traci, nijedan drugi sektor nema dokazanu sposobnost da igra podsticajnu ulogu za otvaranje novih radnih mesta i ekonomski rast kao što je proizvodnja.

U uspešnim zemljama, ulaganja rastu kao udeo u privredi. Dugoročno, kada investiciona potrošnja dosegne određenu kritičnu masu, ona ima tendenciju da se kreće u istom smjeru naviše skoro čitavu deceniju. Kada investicije rastu, veća je verovatnoća da će se ekonomski rast ubrzati. S druge strane, ekonomije se suočavaju sa slabim izgledima i padaju kada su investicije niske, otprilike 20 posto bruto domaćeg proizvoda.

Ulaganja su bila niska u poređenju sa regionalnim konkurentima, nakon što su značajno opala u periodu nakon globalne finansijske krize. Između 2005. i 2008. godine investicije su činile 24 posto godišnjeg BDP-a. Od tada, njen doprinos BDP-u je opao na ispod 20 posto i ostao je relativno stagnirajući. Ovaj nivo ulaganja je nizak u odnosu na regionalne i globalne konkurente i naprednije ekonomije EU i OECD. Privatne investicije su bile posebno niske, doprinoseći sa sedam posto bruto domaćeg proizvoda u 2019. i procenjenih tri posto bruto domaćeg proizvoda u 2018. Bosna i Hercegovina se, takođe, bori sa privlačenjem stranih direktnih investicija, uprkos uvođenju fiskalnih i drugih podsticaja sličnih onima iz regionala. Između 2015. i 2019. godine, prilivi stranih direktnih investicija činili su samo 2,2 posto bruto domaćeg proizvoda, znatno ispod većine regionalnih i globalnih konkurenata.²¹ (Za 2021. godinu Direkcija za ekonomsko planiranje Bosne i Hercegovine predviđa 1,64 posto bruto domaćeg proizvoda).

Slab efekat investicija odražava poslovno okruženje, koje predstavlja fragmentirano unutrašnje tržište zemlje, veliko birokratsko opterećenje, veliko učešće države u mnogim sektorima i veliki infrastrukturni jaz.

²¹ <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/8e6d1ccde/index.html?itemId=/content/component/8e6d1ccde-en>

Investicije nisu otišle u izvozno orijentisane sektore ili sektore koji mogu povećati produktivnost. Najveći deo priliva stranih direktnih investicija u protekle četiri godine otišao je u nerazmenjivi sektor, uključujući finansijske usluge, trgovinu na veliko i malo, energetiku i nekretnine. Izvozno orijentisane strane direktnе investicije bile su relativno ograničene i uglavnom su fokusirane na sirovine. Štaviše, većina priliva stranih direktnih investicija u poslednjih nekoliko godina bila je zarada reinvestirana u postojeće strane direktnе investicije, dok su greenfield investicije bile vrlo niske i koncentrisane uglavnom u sektoru turizma. Kao rezultat toga, strukturalna transformacija privrede je ograničena, a sektorska dodana vrednost i zaposlenost ostali su relativno nepromenjeni u protekloj deceniji, sa izuzetkom neke preraspodele radne snage iz sektora poljoprivrede u sektor usluga.

7. INFLACIJA

Uspešne države kontrolišu stvarne inflacione pretnje. Visoka inflacija potrošačkih cena gotovo uvek je pretnja rastu, ali deflacija nije.

Opšte je pravilo da će se snažan rast najverovatnije nastaviti ako potrošačke cene rastu sporo, ili čak i ako padaju kao rezultat dobre deflacji, vođene jačanjem mreže snabdevanja. Ali, u današnjoj globalizovanoj ekonomiji, u kojoj prekogranična konkurenca ima tendenciju da potisne cene robe široke potrošnje, promatranje potrošačkih cena nije dovoljno. Recesije sve više prate nestabilnost na finansijskim tržištima. U odgovoru kako će inflacija uticati na ekonomski rast, moraju se pratiti cene deonica i nekretnina.

Stopa inflacije u Bosni i Hercegovini je u proseku iznosila 1,41 posto od 2006. do 2021. godine, dostižući rekordnih 9,90 posto u julu 2008. godine i rekordno nisku od -2,10 posto u maju 2020.

Potrošačke cene u Bosni i Hercegovini porasle su tri posto na godišnjem nivou u septembru 2021, nakon rasta od 2,3 posto u prethodnom mesecu. Inflacija je dostigla najviši nivo od decembra 2011. godine, podstaknuta troškovima transporta (9,2 odsto prema 9,5 odsto u avgustu) i hrane i bezalkoholnih pića (5,1 odsto prema 3,6 odsto). S druge strane, troškovi za odeću i obuću (-7,2 posto naspram -9,1 posto) su nastavili u deflacji, iako po nižoj stopi. Na mesečnom nivou, potrošačke cene su porasle za 0,8 posto nakon rasta od 0,2 posto u prethodnom mesecu.²²

8. VALUTA

U Bosni i Hercegovini je na snazi valutni odbor, aranžman s fiksnim deviznim kursom koji je vezan za valutu „sidro“, u ovom slučaju euro. Sav novac u opticaju može se slobodno konvertovati u rezervnu valutu i Zasniva se na čvrstim pravilima: pokriće emisije nacionalne valute je stabilna strana valuta, tzv. rezervna valuta, minimalno u 100 posto iznosu; nacionalna valuta je u svakom trenutku na zahtev konvertibilna u stabilnu stranu valutu za koju je vezana, prema unapred definisanom omjeru; održavanje stabilnosti valute prvi je i osnovni cilj režima kojem su podređeni svi ostali ciljevi.

Povremeno se javljaju inicijative i politički pritisci za napuštanje valutnog odbora, štampanje novca²³, no uprkos tome što valutni odbor nije savršen režim, u ovakvoj političkoj situaciji i stalnim krizama i blokadama, valutni odbor je jedino rešenje i spas.

Valuta je stabilna i devizne rezerve u porastu.

9. DUG

Uspešne države izbegavaju manju zaduživanja. Ključno pitanje je da li dug raste brže ili sporije od privrede. U slučaju Bosne i Hercegovine raste brže i javnosti se ne predstavljaju sva dugovanja. Recimo, u javni dug države nije uračunat dug zdravstva, a on se procenjuje na oko dve milijarde KM.

Što je dug sporije raste kao ideo u bruto domaćem proizvodu tokom petogodišnjeg perioda, to je verovatnije da će privreda u narednim godinama rasti, podstaknuta zdravim kreditima. Veličina duga je bitna, ali tempo rasta je najvažniji znak promene na bolje ili na gore.

Stanje javne zaduženosti Bosne i Hercegovine 31. decembra 2020. godine iznosilo je 12 milijardi 154,56 miliona KM, od čega se na spoljni dug odnosi 8 milijardi i 662,66 miliona KM ili 71,27 posto, a na unutrašnji dug 3 milijarde i 491,90 miliona KM ili 28,73 posto, navodi se u Informaciji Ministarstva finansija i trezora BiH.

“U odnosu na 31. decembar 2019. godine, javni dug se povećao za 943,32 miliona KM ili 8,41 posto, od čega se spoljni dug povećao za 519,89 miliona KM ili 6,38 posto, a unutrašnji dug za 423,43 miliona KM ili 13,80 posto. U ukupnom stanju javne zaduženosti Federacija BiH učestvuje sa 51,14 posto, Republika Srpska sa 47,91 posto, institucije BiH sa 0,52 posto, a Distrikt Brčko sa 0,44 posto”, saopštenje je Saveta ministar iz aprila 2021.

²² <https://tradingeconomics.com/bosnia-and-herzegovina/inflation-cpi>

²³ <https://www.klix.ba/vijesti/bih/dodik-trazi-da-centralna-banka-stampa-dvije-milijarde-km/150122157>

I kao što se vidi, javni dug se povećao za 8,41 posto, što rast bruto domaćeg proizvoda ne može da prati.

Na vratimo se na analizu Međunarodnog monetarnog fonda o stanju javnih i državnih preduzeća, gde se kaže: "Imajući u vidu da je dug generalne vlade, uključujući garancije, u 2017. godini iznosio oko 40 procenata BDP-a, ukupni dug javnog sektora mogao bi da iznosi oko 62 procenata BDP-a, u zavisnosti od iznosa unakrsnih dugovanja javnog sektora prema javnom sektoru koji bi trebao biti isključen" u međvremenom, dug je drastično rastao, dug zdravstva nije i dalje zbrojen ukupnom javnom dugu, a za zemlje u razvoju se kaže da javni dug ne bi trebalo da prelazi visinu cca 40 posto bruto domaćeg proizvoda, jer sve iznad toga koči razvoj. Naime, dugove treva vraćati, samo još ne znamo ko i kako. No u Bosni i Hercegovini je potpuno prihvatljivo da vlast kupuje glasove kradući i zadužujući se na teret budućih generacija.

10. PUBLICITET

Uspešne države rastu van reflektora.

Ekonomski zvezde često se javljaju van medijskog radara, nakon što je kriza prošla. Počinju da se oporavljuju kada sami počnu da dovode svoju ekonomsku kuću u red, a mediji ih ponovo otkrivaju tek nakon što zabeleže nekoliko godina snažnog rasta.

Ljubav prema medijima je loš znak, a medijska ravnodušnost dobar.

Sve što Bosna i Hercegovina nije.

Kada se pogleda ovih deset preduslova za uspešnu državu, Bosna i Hercegovina ispunjava samo jedan - ima stabilnu valutu.

A *integracije*? Ni regionalne, ni evropske, a ni sama država unutar sebe nije integrisana.

IV

EVROPSKA STAZA, DRUM ILI MAKADAM?

Zahtev BiH za članstvo u Evropsku uniju podnesen je u februaru 2016. godine. Evropska Komisija je usvojila Mišljenje (Avis) o prijavi Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropsku uniju 29. maja 2019. godine, u kojem je, između ostalog navedeno da je Komisija Bosni i Hercegovini postavila ukupno 3 897 pitanja o svim politikama relevantnim za proces integracije u Evropsku uniju. Državi je trebalo 14 meseci da odgovori na prva 3 242 pitanja i 8 meseci da odgovori na dodatnih 655 pitanja. Uprkos uspostavljenom mehanizmu koordinacije za pitanja koja se tiču Evropske unije, vlasti se nisu mogle dogovoriti da dostave odgovore na 22 pitanja o političkim kriterijima, četiri o regionalnoj politici i 17 o politikama obrazovanja. U Mišljenju je naglašeno da BiH još uvek ne ispunjava u dovoljnoj meri kriterije, koji se odnose na stabilnost institucija koje garantuju demokratiju, vladavinu zakona, poštivanje ljudskih prava i zaštitu manjina, postavljene od strane Evropskog saveta u Kopenhagenu 1993. godine. U tom pogledu, potrebno je da se država posveti znatnim naporima da u dovoljnoj meri ispuni takve kriterije jačanjem svojih institucija kako bi garantovali demokratiju, vladavinu zakona, ljudska prava i poštovanje i zaštitu manjina.

Dve godine od izdavanja Mišljenja, od 14 prioriteta tek jedan je u potpunosti realizovan, ali na način da su stvorene formalne pretpostavke za njegovo ispunjavanje, a radi se o osiguranju pravilnog funkcionisanja Parlamentarnog odbora za stabilizaciju i pridruživanje. Nijedan drugi prioritet iz mišljenja nije realizovan u celini. Posebno brine odsustvo napretka na realizaciji prioriteta u oblasti demokratije/funkcionalnosti i vladavine prava, koji su sami po sebi sveobuhvatni i sastavljeni od više zasebnih celina. Pet prioriteta realizovano je parcijalno. Zakonodavna aktivnost na realizaciji ključnih prioriteta skopčana je sa sistematskim opstrukcijama, nastojanjima da se izbegne svrha donošenja ili izmene zakona, a u pojedinim slučajevima čak predlaganje rešenja koja predstavljaju nazad u odnosu na postojeća. Uzimajući stanje u

celini u obzir, može se konstatovati da je proces integracije Bosne i Hercegovine u Evropsku uniju suštinski potpuno zaustavljen. Ukoliko bi se ovom dinamikom odvijalo ispunjavanje 14 prioriteta iz Mišljenja, taj proces bi trajao još najmanje deceniju. Najmanje!

V

REGIONALNE INTEGRACIJE

Regionalan saradnja otpočela je Paktom stabilnosti i kroz format Procesa saradnje u jugoistočnoj Evropi (SEECP), uključujući grupu zemalja van Zapadnog Balkana. Međutim, punopravna regionalna saradnja na Zapadnom Balkanu postaje moguća tek nakon sporazuma o regionalnom predstavljanju Kosova* 2012 godine i Prvog sporazuma o principima koji regulišu normalizaciju odnosa između Kosova* i Srbije iz 2013. godine. Ovo je omogućilo pokretanje Berlinskog procesa u 2014., što je dalje oblikovao regionalnu saradnju kroz format šestorke Zapadnog Balkana.

U Novom Sadu je 10. oktobra 2019. započeo novi paralelni proces dok su predsednik Srbije, Aleksandar Vučić, premijer Albanije, Edi Rama, i premijer Severne Makedonije, Zoran Zaev, najavili tzv. Mini šengen nastojeći da do kraja 2021. uspostave slobodu kretanja ljudi, robe, usluga i kapitala na Zapadnom Balkanu koristeći samo lične karte. Dodatni sastanci su održani 10. novembra 2019. u Ohridu, u Severnoj Makedoniji, i 21. decembra 2019. u Tirani, na kojima se razgovaralo o predlozima za postizanje "četiri slobode", uključujući usvajanje okvirnog sporazuma za vanredne civilne situacije, poznat kao Protokol iz Drača.

Višegodišnji akcioni plan za regionalno ekonomsko područje (VAP REP) je izrađen na zahtev premijera šestorke Zapadnog Balkana „za zajednički pristup unapređenju ekonomске saradnje na Zapadnom Balkanu“ u kontekstu Berlinskog procesa²⁴, a koji je naknadno usvojen na samitu u Trstu 2017. Međutim, primena VAP REP se je suočila sa mnogim izazovima, dok su bilateralni sporovi u regionu uticali na opštu primenu.

Ubrzo nakon Regionalnog ekonomskog područja (REP) i Mini šengena, koji je kasnije nazvan Otvoreni Balkan, lansirana je još jedna regionalna inicijativa. U novembru 2020, na samitu Berlinskog procesa u Sofiji u Bugarskoj, Regionalni savet za saradnju (Regional Cooperation Council) je predstavio Zajedničko regionalno tržište (ZRT), najnoviju regionalnu

inicijativu, izgrađenu na osnovama Regionalnog ekonomskog područja, sa ciljem stvaranja regionalnog tržišta zasnovanog na pravilima i procedurama Evropske unije i približavanja regiona jedinstvenom tržištu Evropske unije.

Ekonomski i investicioni plan Zajedničkog regionalnog tržišta sa procesom integracije u Evropsku uniju trebalo bi da utre put dubljoj ekonomskoj integraciji sa jedinstvenim tržištem Evropske unije. Implementacija sektorskih sporazuma u ovom regionalnom okviru biće uzeta u obzir pri proceni koliko su privrede Zapadnog Balkana pripremljene za učešće na jedinstvenom tržištu vropske unije u datom sektoru. U tom pogledu, bliža integracija regiona sa jedinstvenim tržištem Evropske unije pre nego što privrede Zapadnog Balkana pristupe Uniji je vodeći princip ovog Akcionog plana.

Zajedničko regionalno tržište se gradi na dostignućima Regionalnog ekonomskog prostora (REA), kao prve regionalne inicijative te vrste. Program će imati transformativni efekat tako što će region staviti na mapu za globalne investitore.

Akcioni plan se sastoji od ciljanih akcija u četiri ključne oblasti:

- Regionalna trgovinska oblast: slobodno kretanje robe, usluga, kapitala i ljudi, uključujući unakrsne mere, kao što su Zelene trake (Green Lanes), kako bi se uskladile sa pravilima i standardima u skladu sa vropskom unijom i pružile mogućnosti kompanijama i građanima;
- Regionalna investiciona oblast - usklađivanje investicione politike sa standardima Evropske unije i najboljom međunarodnom praksom i promovisanje regiona stranim investitorima;
- Regionalno digitalno područje, za integraciju Zapadnog Balkana u panevropsko digitalno tržište;
- Regionalna industrijska i inovacijska oblast, da transformiše industrijske sektore, oblikuje lance vrednosti kojima pripadaju i pripremi ih za realnost današnjice i izazove sutrašnjice.

Koristi od toga su više boljih poslova i zaposlenja, kao i dostupnost jeftinijih proizvoda; lakše putovanje, studiranje, rad i poslovanje bez barijera; integrisano tržište od 18 miliona ljudi, što je konkurentnije u Evropskoj uniji

²⁴ Nedostatak čvrstih obećanja za Zapadni Balkan za članstvo, Evropska unija je predstavila Berlinski proces kao olakšavanje integracije Zapadnog Balkana u Evropsku uniju. Iako je u početku pokrenuta kao četvorogodišnji proces, Berlinski proces je kasnije „obnovljen“ novim planom dajući prioritet idejama na pretvaranju regiona u atraktivno ekonomsko područje

od šest usitnjениh tržišta, a sve to može doprineti rastu bruto domaćeg proizvoda regiona od 6,7 posto.

Akcioni plan predstavlja jedan od rezultata Sofijske deklaracije o Zelenoj agendi²⁵ za Zapadnog Balkana (GAWB) i koristi se kao alat za usmeravanje njegove implementacije. Samit u Sofiji predstavljao je prekretnicu za region Zapadnog Balkana koji bi trebao potaknuti promenu paradigme razvoja i podstići region da uđe u veliku transformaciju i da se pravilno i pravovremeno pozabave rastućim ekološkim i klimatskim izazovima stavljanjem održivog razvoja, efikasnost resursa, zaštite prirode i klimatsko delovanje u središtu svih ekonomskih aktivnosti. Ovaj dokument pokriva period od 2021. do 2030. godine i dizajniran je da se periodično revidira prema potrebama i novim prioritetima, bez smanjenja ambicija. Bilo koje produžavanje indikativnih vremenskih okvira moraće da bude opravdano. Akcioni plan omogućava njegovo usklađivanje sa najvažnijim ciljevima međunarodne i evropske politike kao što su ciljevi održivog razvoja Ujedinjenih nacija (UN), Evropske energetske i klimatske politike za 2030, Strategije Evropske unije o biodiverzitetu do 2030, Strategija, cirkularne ekonomije i akcioni planovi za nulto zagađenje. Akcioni plan će biti revidiran dva puta: do kraja 2024. i do kraja 2027, koristeći isti proces sa vlastima zemalja Zapadnog Balkana i partnerskih regionalnih organizacija, analizirajući napredak prema ciljevima Akcionog plana.

Akcioni plan je strukturiran tako da odražava sedam komponenti Sofijske deklaracije (klimatske promene, energija, transport, cirkularna ekonomija, zagađenje, održiva poljoprivreda i priroda i zaštita biodiverziteta) grupisanih u pet stubova. Uključuje mere za postizanje 58 obaveza (ciljeva) iz Sofijske deklaracije. Za svaku mjeru, određen je vremenski okvir za njegovu implementaciju i definiše se u konsultacijama sa regionalnim koordinatorima i vlastima Zapadnog Balkana. Za nesmetanu implementaciju ovog akcionog plana biće potrebna odgovarajuća stručnost u svim oblastima održivog razvoja, zaštite životne sredine i klimatskih promena, tehničke podrške, strukture upravljanja, uključujući sveobuhvatan i koristan nadzorni mehanizam da se omogući dinamičan i razumljiv pregled napretka, da se identifikuju potrebe, interveniše korektivnim radnjama ili intenziviraju napor.

U upravljanje otpada i reciklaže, kao ključnih stubova koncepta cirkularne ekonomije, i dalje dominira linearni pristup prikupljanja i odlaganja umesto integrisanog održivog sistema upravljanja otpadom zasnovanog na cirkularnosti - što je za nekog otpad, za drugog je

sirovina. Celom regionu je potrebna odlučnost donosilaca političkog i zakonodavnog okvira, kampanja za podizanje svesti, te ekonomski i finansijski podsticaji za stimulisanje tranzicije ka cirkularnoj ekonomiji. Brzo pokretanje ove inicijative omogućiće iskorištavanje značajnog ekonomskog potencijala i velike ekološke koristi.

Inicijative podržane u Sofiji nadovezuju se na obaveze koje je region prethodno preuzeo na samitu Evropske unije i Zapadnog Balkana u Zagrebu u maju iste 2020. godine, a biće podržane kroz Ekonomski i investicioni plan za Zapadni Balkan koji je Evropska komisija usvojila šesatog oktobra 2020. godine. Cilj ovog Plana je mobilizacija do devet milijardi eura bespovratnih sredstava Evropske unije kako bi se ubrzao socioekonomski oporavak regiona od pandemije COVID-19 te ubrzala njegova ekomska konvergencija s Evropskom unjom. Predviđa se i novi Garancijski instrument za Zapadni Balkan, sa potencijalom za privlačenje investicija vrednosti do 20 milijardi eura.

Sve tri regionalne inicijative - Regionalno ekonomsko područje, Otvoreni Balkan i Zajedničko regionalno tržište, na ovaj ili onaj način nastoje da preslikaju "četiri slobode" Evropske unije na Zapadnom Balkanu i razlikuju se po obliku. Međutim, za razliku od Otvorenog Balkana, Zajedničko regionalno tržište i Regionalno ekonomsko područje su inherentno povezani jedno sa drugim i mere se nadovezuju jedne na druge.

Za razliku od ostalih prethodnih regionalnih inicijativa koje su od samog početka uključivale svih šest zemalja, Mini šengen, odnosno Otvoreni Balkan inicijativa nije pridobila isti konsenzus i nije uspela da se utemelji i privuče političku podršku. Politički kontekst u to vreme je bio veoma napet zbog odbijanja Evropske unije da otvorí pregovore o članstvu sa Albanijom i Severnom Makedonijom., te je to ubrzalo potpis na sporazum u Novom Sadu.

Hitnost pod kojom su se odvijale sve ove deklaracije nije dozvolila dovoljno vremena da se na odgovarajući način pripremi politički teren za pridobijanje drugih zemalja Zapadnog Balkana, koje nisu bile sigurne oko pridruživanja. Kao takva, ova inicijativa je primljena sa puno skepticizma ne samo na Kosovu, već i Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori. Jedan od momenata je i taj što je predsednik Srbije govorio prvo o jedinstvenom tržištu, koje podrazumeva nadnacionalne institucije, a onda o zajedničkom, pa se stvarala konfuzija, a sve to je pratila i nacionalno nabijena retorika.

Naravno, razlika je i u tome što stoje velika sredstva, ili bar obećanje o njima, za poslednju inicijativu Zajedničkog regionalnog tržišta.

²⁵ file:///C:/Users/User/Desktop/FES-rad/GAWB%20ACTION%20PLAN.pdf

Iako su regionalne inicijative podstakle saradnju i olakšale komunikaciju na Zapadnom Balkanu, do sada iste nisu pomogle puno u približavanju regiona Evropskoj uniji niti su poboljšale socijalno, političko i ekonomsko okruženje. Zbog bilateralnih sporova su dale samo delimične

rezultate. Zbog toga, rešavanje bilateralnih sporova ostaje glavni preduslov za napredak u regionalnoj saradnji na Zapadnom Balkanu.

VI

NA KRAJU KAO I NA POČETKU

A za sve je potrebna politička volja, kažu. Kažu i ne objašnjavaju šta to zapravo znači. Ustvari, Bosni i Hercegovini su potrebni državnici, a ne politikanti i politički trgovci. Suvise dugo je građen kult vođa, kult ekskluzivnih predstavnika naroda, a pregovarano je sa njima van institucija i tako dodatno urušavala država i poverenje u nju. Da li, onda, treba da čudi poslednja blokada institucija i najava Milorada Dodika o suspenziji svih prenetih nadležnosti na državni nivo i suspendovanje svih nametnutih odluka Visokog predstavnika²⁴?! Populista, politički trgovac, koji nikada nije iskazao odgovornost ili bio pozvan na odgovornost, onaj koji je glasao za sve te odluke i nadležnosti, koje bi sada da ukida, onaj kojeg je ista ta međunarodna zajednica pomagala i sa njim pregovarala toliko godina, od Republike Srpske pravi taoca, a od države ljušturu, u čemu mu nesebično pomažu isti takvi populisti i isti takvi samoproglašeni ekskluzivni predstavnoci druga dva naroda.

Slabljenje države ima vrlo ozbiljne implikacije u kontekstu globalnih trendova prema razvoju svetskih tržišta, slobodnom protoku trgovine, smanjenju carinskih i razmenskih barijera, međunarodnom kretanju kapitala i revolucionarnim promenama u informacionoj tehnologiji. Država koja nije u stanju da odgovori na ove brze promene u sve konkurentnijem međunarodnom okruženju predstavlja veliki rizik za svoj suverenitet. Krizu upravljanja obeležava neuspeh u jačanju vladavine prava, u promociji kulture tolerancije i u ostvarivanju potreba ljudi. Umesto da slede ove ciljeve, upravljanje u ovoj zemlji postalo je povezano s rasprostranjenom korupcijom, zanemarivanjem pravila i zasluga, teškom političkom trgovinom i političkim patronatom. Kao rezultat toga, došlo je do lošeg upravljanja nacionalnim resursima, institucije su erodirale, a kultura netolerancije i viktimizacije je procvetala.

A nema ni evropskih, ni regionalnih integracija, nema ni kredita i finansijske pomoći bez koordinacije, saradnje i

odgovornosti i unutar države i van nje, odnosno bez poštovanja međunarodno preuzetih obaveza.

Debate o neuspehu ili krvlji države do sada su se uglavnom fokusirale na prebacivanje krivice i kupovinu mira kreditima i grantovima, mnogo manje pažnje je posvećeno šta da se čini, što zahteva višestruka, višeslojnu i višeaktersku metodologiju, koja seže dalje od izbornih ciklusa i nade da će izbori nešto promeniti na voljeban način.

Nažalost, država i međunarodne organizacije su malo učinile na stvaranju funkcionalnog i korisnog režima prevencije sukoba unutar države i na regionalnom nivou. Strašenje građana ratom još uvek najeffektivnije i najefikasnije alat vladanja, dok u međunarodnim krugovima retoričko opredeljenje za preventivnu diplomaciju i akciju i dalje je visoko, dok je posvećenost njegovoj implementaciji veoma slabo.

Vreme je za državnikе! U Bosni i Hercegovini se retko govori o državničkom duhu. Mnogima je čak i neprijatno kada se pozove na koncept — to im se čini kao iritantna, beznadežna ideja, pa se u Federaciji BiH ona, kao, podrazumeva, iako nije vidljiva ni po čemu, osim pukog zaklinjanja u državu, a u Republici Srpskoj se posmatra kao jeres i negacija postojanja Republike Srpske. Kao da jedno drugo isključuje! Pa ipak, ideja živi u našem kulturnom pamćenju, čekajući da je vrati nova generacija ozbiljnih političkih snaga. Takav oporavak neće biti lak zadatak i zahtevaće i truda, i vremena, i obrazovanja, kao i da se ponovo upoznamo s pojmom državničke veštine, da razjasnimo šta je to i šta zahteva, te da iskreno priznamo faktore koji su otežali praktikovanje u posdejtonakoj Bosni i Hercegovini.

Aristotel je govorio da državnika odlikuju razboritost, pravda, hrabrost i umerenost, a osim toga, velikodušnost i strpljivost, posebno prema političkim protivnicima unutar države, što je još jedna važna karakteristika državnika, jer oni koji se bave državničkim umećem to čine u ime cele političke zajednice i njenih trajnih principa i interesa, a ne za svoje partiju, klasu ili frakciju. Nisu svi političari državnici, ali svi državnici jesu političari.

²⁴ <https://balkans.aljazeera.net/news/balkan/2021/10/12/dodik-opet-protiv-bih-sud-i-tuzilastvo-sipa-i-osa-bice-zabranjeni-u-rs-u>

Na kraju kao i na početku

Kao takvi, državnici moraju da traže i pridobiju podršku naroda, a zatim da je konstruktivno koriste, pa moraju da poseduju potrebnu pamet u oblastima demokratske politike i upravljanja.

Možda se uzalud nadamo pojavi jednog državnika u ovom teškom trenutku, ali još uvijek možemo, moramo i trebamo da očekujemo državnička dela od onih kojima smo poverili vlast.

O AUTORU

Svetlana Cenić za sebe kaže da je ekonomista po ubeđenju i opredeljenju. Diplomirala na Ekonomskom fakultetu u Sarajevu. Postdiplomske studije završavala u inostranstvu. Radila u spoljnoj trgovini, zatim kao konsultant više domaćih i inostranih preduzeća, kao savetnik predsednika Republike Srpske, bila ministar finansija u Vladi RS-a. Predavala i ekonomsku grupu predmeta u Banjaluci, bila član Nadzornog odbora BH Telekoma, a i dugogodišnji je kolumnista magazina DANI. Predavač na SHL Akademiji za mlade lidere. Saraduje godinama sa nevladinim organizacijama i privredom. Živi i radi u Sarajevu.

IMPRESUM

Friedrich-Ebert-Stiftung - Kancelarija Sarajevo
Kupreška 20, 71 000 Sarajevo

Za izdavača: Dr. Peter Hurrelbrink - Direktor, FES BiH

Tel.: +387 33 720 010

www.fes.ba

DTP: Aleksandar Aničić

Sva prava pridržana od strane Friedrich-Ebert-Stiftung BiH.

Stavovi i mišljenja izneseni u ovoj publikaciji su autorski i ne predstavljaju izričite stavove i mišljenja izdavača. Friedrich-Ebert-Stiftung ne garantuje za tačnost podataka koji su izneseni u ovoj publikaciji. Komercijalna upotreba izdanja nije dozvoljena bez pismene saglasnosti Fondacije.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

821.163.4(497.6)-92

CENIĆ, Svetlana

Država političkih trgovaca, populista i nepodnošljive lakoće neodgovornosti [Elektronski izvor] / Svetlana Cenić. - El. knjiga. - Sarajevo : Friedrich-Ebert-Stiftung, FES, 2021

Način pristupa (URL): <https://www.fes.de/>

ISBN 978-9926-482-40-4

COBISS.BH-ID 46046470
